

Cours de tibétain - le Dakayéshé - leçon 01

Le 26 février 2025

Nous commençons aujourd’hui l’étude d’un sūtra important du Mahāyāna, “le Sūtra de la Noble Sagesse du Moment de la Mort”.

1. Exercice de lecture

རྒྱ་གར་སྐད་དུ། ལྷ་རྒྱལ་ཨ་ཏུ་ཡ་རྫོང་ན་རྒྱ་མ་མཐུ་ཡུ་ན་སྐྱུ་ཉ། བོད་སྐད་དུ།
 འཕགས་པ་འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་ཞེས་བྱ་བ་ཐེག་པ་ཆེན་པོ་མདོ།
 སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ཐམས་ཅད་ལ་སྤྱལ་འཚལ་ལོ། །
 འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ་དུས་གཅིག་ན། བཅོམ་ལྷན་འདས་འོག་མིན་
 ལྷའི་རྒྱལ་པོའི་ཁང་བཟང་ན་བཞུགས་ཏེ་འཁོར་ཐམས་ཅད་ལ་ཚོས་སྟོན་པ་
 དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་ནམ་མཁའི་སྤྱིང་པོས་
 བཅོམ་ལྷན་འདས་ལ་སྤྱལ་འཚལ་ནས་འདི་སྐད་ཅེས་གསོལ་ཏོ། །

Repère des particules

[བོད་སྐད་+དུ] [འཕགས་པ་འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་] [ཞེས་བྱ་བ] [ཐེག་པ་ཆེན་པོ་+འི་
 +མདོ] [སངས་རྒྱས་] [དང་] [བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་] [ཐམས་ཅད་+ལ]
 [སྤྱལ་འཚལ་+ལོ] | [འདི་སྐད་] [བདག་+གིས་] [ཐོས་པ] [དུས་གཅིག་+ན] |
 [བཅོམ་ལྷན་འདས་] [འོག་མིན་ལྷ་+འི་+རྒྱལ་པོ་+འི་+ཁང་བཟང་+ན] [བཞུགས་
 +ཏེ] [འཁོར་] [ཐམས་ཅད་+ལ] [ཚོས་] [སྟོན་པ་+དང་] | [བྱང་ཆུབ་སེམས་
 དཔའ་] [སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་] [ནམ་མཁའ་+འི་+སྤྱིང་པོ་+ས] [བཅོམ་ལྷན་འདས་
 +ལ] [སྤྱལ་འཚལ་+ནས] [འདི་སྐད་+ཅེས] [གསོལ་+ཏོ] |

2. Vocabulaire

ཐོད་རྒྱུད་	langue tibétaine
ཏུ་	particule oblique (marque d'incorporation)
འཕགས་པ་	noble, supérieur
འདའ་ཀ	moment de la mort, transition
ཡེ་ཤེས་	sagesse primordiale
ཞེས་བྱ་བ་	nommé, appelé
ཐེག་པ་	véhicule (enseignement)
ཆེན་པོ་	grand
མདོ་	sūtra
སངས་རྒྱལ་	Bouddha
དང་	et, avec
བྱང་ཆུབ་	éveil
སེམས་དཔའ་	bodhisattva
ཐམས་ཅད་	tous, tout
ལ་	à, vers, pour (particule oblique)
ཕྱག་འཚལ་	se prosterner, rendre hommage
ལྟ	particule finale d'énoncé
འདི་རྒྱུད་	ainsi, ces paroles
བདག་	je, moi
གིས་	particule ergative
ཐོས་པ	entendu
ཏུས་གཅིག་	une fois, un certain temps
ན་	particule locative/oblique
བཙུན་ལྡན་འདས་	le Bienheureux (le Bouddha), Bhagavān
འོག་མིན་	Akaniṣṭha (royaume céleste)

ལྷ་	divinité, dieu
རྒྱལ་པོ་	roi
ཁང་བཟང་	palais
བཞུགས་	demeurer, résider
ཏི་	particule de liaison/connecteur
འཁོར་	assemblée, entourage
ཚོས་	Dharma
སྟོན་པ་	enseigner
མེས་དཔལ་ཚེན་པོ་	grand bodhisattva
ནམ་མཁའ་སྤྲིང་པོ་	Ākāśagarbha (nom de bodhisattva)
ས་	particule instrumentale
ཕྱག་འཚལ་+ནས་	après s'être prosterné
ཅིས་	ainsi, comme suit
གསོལ་	dire, demander
ཏོ་	particule finale d'énoncé

3. Analyse et traduction par segment

[བོད་སྐད་+དུ]

- བོད་སྐད་ : "langue tibétaine"
- དུ : particule locative/instrumentale indiquant "en" ou "dans"
- **Traduction** : "En langue tibétaine"

[འཕགས་པ་འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་] [ཞེས་བྱ་བ་] [ཐེག་པ་ཆེན་པོ་འི་མངོད་]

- འཕགས་པ་འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་ : "La sagesse noble du moment de la mort"
- ཞེས་བྱ་བ་ : "nommé", "appelé" (construction verbale avec ཞེས qui introduit un nom)
- ཐེག་པ་ཆེན་པོ་ : "grand véhicule"
- འི་ : particule génitive qui relie "grand véhicule" à "sūtra"
- མངོད་ : "sūtra"
- **Traduction** : "Le sūtra du grand véhicule appelé 'La sagesse noble du moment de la mort'"

[སངས་རྒྱལ་] [དང་] [བྱང་རྒྱལ་སེམས་དཔའ་] [ཐམས་ཅད་+ལ་] [ཕྱག་འཚལ་+ལོ་]

- སངས་རྒྱལ་ : "Bouddha"
- དང་ : conjonction "et"
- བྱང་རྒྱལ་སེམས་དཔའ་ : "bodhisattva"
- ཐམས་ཅད་ : "tous"
- ལ་ : particule dative/locative/oblique indiquant "à" ou "vers"
- ཕྱག་འཚལ་ : "se prosterner", "rendre hommage"
- ལོ་ : particule finale d'énoncé qui marque la fin de la phrase
- **Traduction** : "Hommage à tous les Bouddhas et Bodhisattvas."

[འདི་སྐད་] [བདག་+གིས་] [ཐོས་པ་] [དུས་གཅིག་+ན་]

- འདི་སྐད་ : "ainsi", "ces paroles"
- བདག་ : "je", "moi"
- གིས་ : particule instrumentale (agent de l'action)
- ཐོས་པ་ : "entendu" (verbe au passé)
- དུས་གཅིག་ : "un temps", "une fois"
- ན་ : particule locative/oblique temporelle "à", "en", "pendant"
- **Traduction** : "Ainsi ai-je entendu une fois"

[བཙམ་ལྡན་འདས་] [འོག་མིན་ལྟ་འདྲི་+རྒྱལ་པོ་འི་+ཁང་བཟང་+ན་] [བཞུགས་+ཏེ་]

- བཅོམ་ལྷན་འདས་ : "le Bienheureux" (épithète du Bouddha)
- འོག་མིན་ : "Akaniṣṭha" (nom d'un royaume céleste)
- ལྷ་ : "dieu", "divinité"
- འི་ : particule génitive (marquant la possession)
- རྒྱལ་པོ་ : "roi"
- འི་ : particule génitive (marquant la possession)
- ལང་བཟང་ : "palais"
- ན་ : particule locative "dans", "à"
- བཞུགས་ : "demeurer", "résider" (verbe honorifique)
- ཏི་ : particule de liaison indiquant une connexion avec ce qui suit
- **Traduction** : "Le Bienheureux résidait dans le palais du roi des dieux d'Akaniṣṭha et"

[འཁོར་] [ཐམས་ཅད་+ལ] [ཚོས་] [སློན་པ་+དང་]

- འཁོར་ : "assemblée", "entourage"
- ཐམས་ཅད་ : "tous", "toute"
- ལ་ : particule dative/locative/oblique "à", "pour"
- ཚོས་ : "Dharma", "enseignement"
- སློན་པ་ : "enseigner" (forme verbale nominalisée)
- དང་ : conjonction "et"
- **Traduction** : "enseignait le Dharma à toute l'assemblée, et"

[བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་] [སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་] [ནམ་མཁའི་སྣང་པོ་ས་]

- བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ : "bodhisattva"
- སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་ : "grand bodhisattva"
- ནམ་མཁའི་སྣང་པོ་ : "Ākāśagarbha" (nom d'un bodhisattva signifiant "Essence de l'Espace")
- ས་ : particule instrumentale (marquant l'agent)
- **Traduction** : "le bodhisattva, le grand bodhisattva Ākāśagarbha"

[བཅོམ་ལྷན་འདས་+ལ] [ཕྱག་འཚལ་+ནས་] [འདི་སྐད་+ཅེས་] [གསལ་+ཏོ་]

- བཅོམ་ལྷན་འདས་ : "le Bienheureux"
- ལ་ : particule dative/locative "à", "vers"
- ཕྱག་འཚལ་ : "se prosterner"
- ནས་ : particule indiquant une séquence "après avoir"
- འདི་སྐད་ : "ainsi", "ces paroles"

- ཅེས་ : particule de citation "ainsi"
- གསོལ་ : "dire", "demander", "s'adresser" (verbe honorifique)
- ཏོ་ : particule finale d'énoncé
- **Traduction** : "après s'être prosterné devant le Bienheureux, s'adressa ainsi à lui :"

4. Traduction littérale complète

"En langue tibétaine : Le sūtra du grand véhicule appelé 'La sagesse noble du moment de la mort'.

Hommage à tous les Bouddhas et Bodhisattvas.

Ainsi ai-je entendu une fois : le Bienheureux résidait dans le palais du roi des dieux d'Akaniṣṭha et enseignait le Dharma à toute l'assemblée, et le bodhisattva, le grand bodhisattva Ākāśagarbha, après s'être prosterné devant le Bienheureux, s'adressa ainsi à lui :"

Notes grammaticales supplémentaires

- Ce texte présente la structure classique d'introduction d'un sūtra bouddhique avec:
 - Le titre en tibétain
 - L'hommage aux Bouddhas et Bodhisattvas
 - La formule d'introduction "Ainsi ai-je entendu" (attestant de la transmission orale)
 - La description du contexte (lieu et assemblée)
 - L'introduction du dialogue
- Les particules jouent un rôle crucial:
 - ཅུ, ཅེ : particules locatives/obliques
 - ལ་ : particule dative/oblique
 - གིས་, ས་ : particules instrumentales (marquant l'agent)
 - འི་ : particule génitive
 - ཏེ, ཅས་ : particules de liaison et de séquence
 - ལོ, ཏོ་ : particules finales d'énoncé
- On note également l'utilisation de termes honorifiques (བཞུགས་, གསོལ་) pour parler du Bouddha, ce qui est caractéristique des textes bouddhiques.

5. Traduction littéraire

En sanskrit : Āryātyaya jñānanāmahāyānasūtra ཨ་རྒྱལ་ཨ་ཉ་ལ་རྣམ་པར་མཐོ་ཡུ་ན་སུ་ཨ།

En tibétain : འཕགས་པ་འདའ་ཀ་ཡི་ཤེས་ཞེས་བྱ་བ་ཐེག་པ་ཆེན་པོ་མདོ།

En français : Le sūtra du grand véhicule appelé “La Noble Sagesse du Moment de la Mort”.

Hommage à tous les Bouddhas et Bodhisattvas (བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་) !

Ainsi ai-je entendu. Une fois, le Bienheureux (བཙེམ་ལྷན་འདས་) résidait dans le palais du roi des dieux d'Akaniṣṭha (འོག་མིན་) et enseignait le Dharma (ཚོས་) à toute l'assemblée (འཕོར་). C'est alors que le Bodhisattva (བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་), le grand Bodhisattva Ākāśagarbha (ནམ་མཁའི་སྣང་པོ་), après s'être prosterné devant le Bienheureux (བཙེམ་ལྷན་འདས་), s'adressa à lui en ces termes :